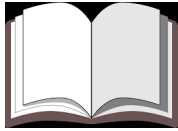
	<p>Dr. habil Fejes Zsuzsanna egyetemi docens</p> <p>Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet zsfejes@irsi.u-szeged.hu</p>	<p>ÁLLAMELMÉLET 3. lecke</p> <p><i>Természetjogi és szerződéselméletek. A hatalommegosztás klasszikus tana</i></p>	<p>Olvasóidő 25 perc</p>
---	---	--	--

Kulcsszavak:

feudális partikularizmus, szekularizáció, szuverenitás, fejedelmi szuverenitás, abszolútizmus, természetjog, szerződéselmélet, természeti állapot, alávétési szerződés, egyesülési szerződés, megbízás, képviselet, ellenállási jog, közvetlen demokrácia, népszuverenitás, hatalmi ágak elválasztása, hatalommegosztás, föderális elv, Bodin, Hobbes, Locke, Rousseau, Montesquieu

1. A XVI-XVIII. sz. államelmélete: természetjogi és szerződéselméletek

1.1.A szuverenitás klasszikus elmélete

Az államról való politikai gondolkodást a **16-18. század folyamán az egységes, központosított abszolutista államok létjogosultságát alátámasztó szuverenitás-elméletek**, valamint a **természetjogi és szerződéselméletek** kidolgozása határozták meg.

Folyamatok:

A XVI. századra a történelmi reálfolyamatok hatására

- megkezdődött a **keresztény egység felbomlása**,
- **egymással konfrontálódó vallási irányzatok** alakultak ki, amely a társadalom és a politika terebélyesítésére is hatással volt;

- keresztény egység felbomlása,
- az uralkodói hatalmat nem legitimálja a vallás,
- egységesítés és központosítás

- a szekularizáció folytán **már nem lehetett az uralkodói hatalom legitimáló tényezője a vallás és az isteni megalapozottság**, már önmagában és a saját racionalitásában találta meg az igazolását;
- a közhatalom partikuláris széttagoztságával és a privilégiumokkal szemben megerősödött az **egységsítés és a központosítás igénye** és tendenciája.

Ennek eredménye a szuverenitás klasszikus tanának megfogalmazása **Jean Bodin elméletében**, aki szerint

a szuverenitás
egy állam állandó és abszolút hatalmát jelenti,
olyan megfellebbezhetetlen teljhatalmat,
amit a régi latinok 'optima lege' kifejezéssel illettek.

Maga a szuverenitás szó is a **francia „felség” (souverain) megszólításból** ered – tulajdonképpen **válasz a feudalizmus társadalmi válságára**.

1609. I. Jakab beszéde a Parlamenthez

„A monarchia a legfontosabb entitás a Földön: a királyok nemcsak Isten földi helytartói, akik Isten trónján ülnek, hanem az Isten által maguk is isteneknek nevezettek.”

- A **skót és az angol király hódítás**, nem pedig választás alapján uralkodik, ebből kifolyólag „korlátlan ura országának és népének”.
- A **monarcha minden jog forrásának is tekinthető**;
- A **szuverén** és a jog relációjában az előbbit illeti a **feltétlen elsőbbség**.

Jean Bodin - Hat könyv a köztársaságról, 1576

Az állam nem más, mint több családnak és az ő közös ügyeiknek a **jogszerű kormányzata szuverén hatalommal**.

A szuverenitás egy **állam állandó és abszolút hatalma**, amit semmi sem korlátoz, sem hatalomban, sem időben, sem hatáskörben, de a hatalma nem korlátlan, mert az isteni és a természeti törvények korlátozzák és kötik az alttvalókkal kötött megállapodások.

A szuverenitás „valódi jegyeiként” Bodin az alábbiakat nevesítette:

- a törvényhozás joga,
- a háborúindítás, illetve a békekötés joga,
- a legfőbb hivatalnokok kinevezésének joga,
- a legfőbb bírászkodás,
- a kegyelmezés joga,
- pénzügyi jogosítványok,
- mint a pénz kibocsátása, és
- érc tartalmának meghatározása.

Kérdések:

- honnan ered az állam
- miért jogszerű az államhatalom
- ki gyakorolhat hatalmat
- neki miért vannak mások alárendelve

1.2. Természetjogi és szerződéselméletek

Az államhatalom kérdése tehát azzal függött össze, hogy

- kell-e és ha igen, akkor hogyan lehet a **szuverén államhatalmat a társadalom számára korlátok közé szorítani**, és mivel
- a **társadalmi szerződés a jogszerű közhatalom megegyezéssel történő létrehozására irányult**, vajon **milyen tartalmú 'szerződéssel'** lehet a
- **természetes emberi közösségből létrejött polgári társadalom** számára legjobb politikai berendezkedést, a legitim államhatalmat megteremteni.

Alapfeltevés, hogy a **polgárok a természeti állapotot elhagyva társadalmi szerződést kötnek, önmagukat közösségként definiálják, magukat alárendelik** valakinek akinek a hatalmat adják, de ez **egy kölcsönösen előnyös viszony** kell legyen. A különböző elméletek ezt fogják más-más módon feldolgozni.

Maga a **szerződés is lehet többféle**: köthetik egymással, az uralkodóval, lehet hallgatólagos vagy kifejezett, lehet öröklődő vagy újra kötendő.

1.2.1. Thomas Hobbes és a politikai individualizmus

Művei: 1654 Leviatán, 1640 Elements of Law, 1642 A polgárról, 1658 Az emberről

- emberképe az egyént definiálja, nem a közösséget,
- az ember nem közösségi lény, nem zoon politikon, hanem **individuum**,
- leginkább a **vágyai határozzák meg**, amelyek sosem szűnnek meg – ha egyet elér, helyébe lép a következő,
- ha nincsenek vágyai, nincs élete, **mindent az életben maradásért tesz**.

Az emberek a természeti állapotban:

- **szabadok és egyenlők** – egyenlő mert adottságaik és képességeik azonosak, szabadok mert ezekkel úgy élhet ahogy szeretne.
- ebből az következik, hogy ha nem lenne a fejük felett az állam, akkor **ember embernek farkasa, a természeti állapot kvázi háborús állapot**.

A **hatalmat** az uralkodó két féle képpen szerezheti meg: erőszakkal vagy megállapodással.

- ➔ **megegyezéssel jön létre az instituált állam,**
- ➔ sokaság ezért az értelmét használva,
és a félelemtől hajtva elfogadta, hogy
a **békés együttélés szabályainak betartásához kényszerítő instrumentumra: az állami hatalomra.**

alávetési
szerződés

Az **állam** tehát a **békés együttélést** teszi lehetővé, de mivel az egyéneket a vágyuk hajtja, szankciókra van szükség, amelyektől való **félelem a szabályok betartását eredményezi**.

A társadalmi szerződés tehát a jogszerű közhatalom
megegyezéssel való létrehozása.

A szuverén hatalom feladata, hogy

- fenntartsa a **közrendet és a közbiztonságot**, a védelmet és békét, illetve
- lehetőség szerint **jólétet és szabadságot** nyújtson;

- akaratának ugyanakkor minden egyes szerződő fél alá van vetve – **a szuverén viszont senkinek sem tartozik engedelmességgel, mert nem részese a szerződésnek.**

A szuverén a jogállapotban élő közösséggel szemben is mintegy a „természeti állapotban” marad, vagy legalábbis annak a határán van: a törvény felett, és a törvényen kívül áll.

Hobbesnak sikerült egy olyan modellt konstruálnia, amelyben az **elkülönült közhatalom a polgárok (alattvalók) megegyezésének eredménye**; ezért csak akkor tekinthető jogszerűnek, következésképp elismerésre méltónak és legitimnek az állami rend, ha az annak **alávetettek önként beleegyeznek annak fennállásába.** → Abszolutista állam

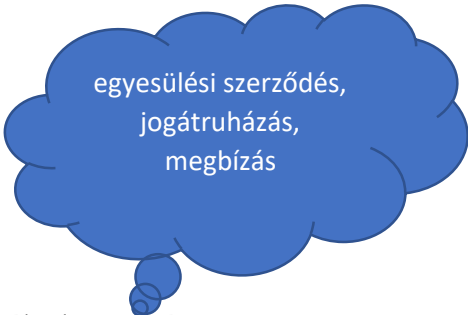
1.2.2. John Locke liberális szerződéselmélete

1689 Két értekezés a kormányzatról, 1689 Levél a vallási türelemről

Hobbeshoz hasonlóan a 17. századi Angliában dolgozott, eredményei mégis teljesen mások. **A természeti állapotban az egyéneket egyenlően és szabadon látja**, a béketeremtő intézmény szerepét a hagyományos kisebb egységek, mint pl a család vagy hagyomány is képes betölteni. Emellett Locke **természetes jogokat is megfogalmaz**, nem csak szabadsághoz, élethez, de magántulajdonhoz is.

Elméletében az **egyesülési szerződéssel** létrejött társadalom tagjai

- csak jogaik egy részéről mondtak le, és
- csak feltételesen bízták meg az uralkodót
- bizonyos jogok gyakorlásával.

egyesülési szerződés,
jogátruházás,
megbízás

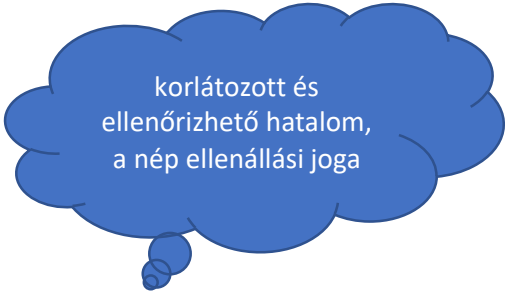
Minden kormányzat megbízásnak (trust) minősült.

- A „**megbízási szerződés**” megkötésénél a hatósági személyek pusztán **egyszerű polgárokként** voltak jelen, a kormányzati hatalom ezért **feltételes engedély vagy megbízás, amely elvész, ha a szerződésben foglalt feltételeket megsértik**
- A **legfőbb hatalom** ugyan a törvényhozásé, de ez is lényegében **delegált, bizalmon alapuló hatalom** volt. **A kormányzat** lesz az a gépezet, ami alakítja annak a rendszernek a működését, amit az egyének a társadalmi szerződéssel létrehoznak.

Máig meghatározó Locke azon elve, **miszerint ez nem joglemondás, hanem jog átruházás és megbízás.**

Az állam tehát akkor jó,

- ha a társadalom akaratát a többség határozta meg, és
- a kormányzat a társadalom megbízását teljesítette.

korlátozott és ellenőrizhető hatalom, a nép ellenállási joga

A hatalom ezzel korlátozottá és ellenőrizhetővé vált:

- amennyiben a szuverén visszaélt a rá átruházott jogokkal, vagy kötelezettségeit megszegte, akkor
- a nép ellenállási jogát gyakorolva megfoszthatta az uralkodót ezektől a jogoktól, s azok újra visszaszálltak a népre.

Ebből az következik hogy a **hatalom nem lehet önkényes** – az egyének jogaival nem rendelkezhet. Ebből következik hogy pl az **adózás is** – ami a tulajdon egy részének az elvétele – csak közvetlenül vagy képviselőten keresztül valósulhat meg.

További korlátot jelent, hogy a **törvényhozó hatalomnak kihirdetett, állandó törvények alapján és felhatalmazott, ismert bírók útján kell igazságot szolgáltatnia valamint, hogy nem adhatja át másnak a törvényhozó hatalmat.**

mérsékelt alkotmányos monarchia

1.2.3. Jean Jaques Rousseau

1770-1775 Értekezések, 1762 A társadalmi szerződésről

A szuverén hatalma szerinte is azért legitim, mert társadalmi szerződésből származik, de ezt ő **történelmi és civilizációs okokra vezette vissza.**

Természeti állapot: az emberi társadalom primitív, állati körülményeiből jósága miatt emelkedett ki, ezáltal a **természeti állapota is békés, ahol az egyének szabadok és függetlenek**, egymást nem korlátozzák. A **társadalmi fejlődéssel ide sajnos nem lehet visszatérni**, a társadalmi szerződés lesz ennek egy alternatívája.

Jean-Jacques **Rousseau ideológiája** az állam létrejöttét egy olyan társadalmi szerződéssel támasztotta alá, amely **a közösség valamennyi tagja által kötött megállapodáson** alapult, és ebben kizárólagosan a **nép gyakorolhatta a főhatalmat.**

Rousseau két feltételt nevez meg ennek az egyesülésnek:

- **minden polgár be kell tartsa a törvényeket, és**
- **a szabadság elve alapján az egyének nem függhetnek egymástól.**

Az így létrejövő, **közjót megtestesítő általános akarat hozta létre és működtette a kormányzatot, és ez egyben a demokrácia igazolásának is tekinthető:**

- **A nép tagjai azért kötelesek a törvényeknek engedelmeskedni, mert ezzel valójában – a nép részeként – mindenki önmagának engedelmeskedik.**
- **A hatalomgyakorlás tehát a népszuverenitás elvére épült, az államhatalom a polgárok engedelmisségi kötelezettségéből származott, melynek alapja, hogy minden egyes polgárnak része volt a hatalomban.**
- **Vagyis a hatalomban való közvetlen részvétellel mindenkinek az érdeke egyaránt becsatornázható a közös érdekek körébe, így az egyén akarata részévé vált a közösség akaratának.**

Rousseau elmélete egyfelől a **népszuverenitás elvében az antik közvetlen demokrácia eszményét** kívánta valóra váltani, másfelől azonban a **közérdeket, a közakaratot a valódi közjó egyedüli megjelenésének tartotta, így az egyént annak messzemenően alárendelte.**

Az egyéni jogok eszméjéből kiinduló elmélet azonban ellentmondott önmagának, hiszen amennyiben az egyéni érdek nem egyezne meg a közérdekkel, akkor Rousseau szerint:

„aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmeskedésre kényszeríteni; más szóval, kényszeríteni fogják, hogy szabad legyen, hiszen a kettő egy és ugyanaz”.

Márpedig az a társadalmi rend, **ahol az egyéni érdekek és a közérdek szembenállása esetén a közérdektől különböző magánérdek nem érvényesíthető, ott – minden demokratikus és közvetlen részvételre irányuló törekvés ellenére is, már nem beszélhetünk polgári rendről –, sokkal inkább egy totális rend alapjai bontakoznak ki.**

2.A szerződéselméletek kritikái

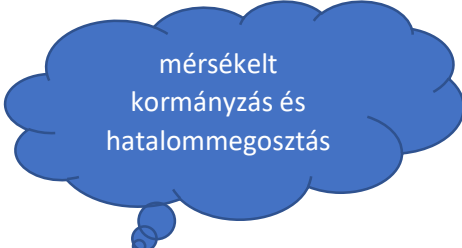
történelmi és
institucionális
kritikák

- ➔ történelmi ellenérv: csak leíró jelleg, amúgy soha seholy nem valósult meg ilyen
- ➔ **James Stuart** – I. Jakab – ha a szuverén adja a jogot, azzal a joggal ő nem lehet elszámoltatható
- ➔ **David Hume** – a szerződés azért nem hozhat létre társadalmat mert kell a társadalom ahhoz hogy szerződhesen
- ➔ Charles-Louis **Montesquieu** a **Törvények szelleméről c. munkájában (1748) instrumentális kritika, és a hatalom eredete helyett a hatalom természetére helyezte a hangsúlyt.**

3.A hatalommegosztás klasszikus elmélete

A hagyomány szerint a francia felvilágosodás 1715 (XIV. Lajos halála) és 1789 (a francia forradalom kitörése) közé esik.

A XVII. századi filozófusok közül kiemelkedik a „triász”: **Montesquieu, Rousseau és Voltaire**, akiknek szerteágazó tevékenységét az enciklopédisták egészítették ki. A három nagy közül az egykori tartományi bírósági elnök Montesquieu a törvény fogalmának és típusainak kidolgozásán túl a parlamentarizmus híve volt.

mérsékelt
kormányzás és
hatalommegosztás

Műve: A törvények szelleméről, 1748

- A 'törvények szellemét' olyan társadalmi tényezők széles köre alkotja, mint az adott nemzet sajátosságai, a kormányzat természete és vezérelve, az állam területe, a lakosság száma, szokásai, erkölce, vallása stb.
- Vagyis a kormányformák nem önmagukban biztosítják a szabadságot, hanem a törvények által mérsékelt kormányzat révén.
- Példaképnek a korabeli Angliát tartotta, mert véleménye szerint ott valósult meg leginkább a mérsékelt kormányzás és a hatalmi ágak szétválasztása.

A politikai szabadság

lényege, hogy az

Hatalom szab
határt
hatalomnak!

„ember megtehesse azt, amit akarnia kell, és ne lehessen arra kényszeríteni, hogy olyat tegyen, amit nem szabad akarnia. (...) a szabadság az a jog, hogy mindenki megteheti azt, amit a törvények megengednek; és ha valamely állampolgár megtehetné azt, amit a törvények tiltanak, nem lenne többé szabad, mert erre másoknak is meglenne ugyanez a lehetősége.”

Mindez akkor valósulhat meg, ha olyan intézményi struktúra alakul ki, ahol **hatalom szab határt hatalomnak**, s az egymást ellensúlyozó hatalmi ágak szétválasztásra kerülnek.

A szabadság fogalmát is differenciálta:

- **alkotmányban megvalósuló szabadság**, s ezen belül helyezhető el a **hatalmi ágak egymáshoz való viszonya**

Ezt a korabeli Európa még nem ismerte, írott alkotmánnyal ekkor még egyetlen ország sem rendelkezett. A XVIII. században az ősi törvények és az évszázadok folyamán felgyülemlett szokások képezték az egyes államok alkotmányát.

- a **szabadság másik fajtája, az állampolgárok szabadsága** a **biztonság fogalma felől** közelíthető meg

Ez utóbbi már nem kizárólag az **alaptörvények (alkotmány) rendelkezései biztosítják**, hanem az adott nemzet erkölce, szokásai és az általa alkotott példák egyaránt szolgálhatják, pl a büntetőtörvénykönyvek „jóságából” ered. Maga a tett-arányos büntetést szorgalmazta, illetve tiltakozott az ellen a középkori igazságszolgáltatás ellen, amely alapján valakit egyetlen tanú vallomása alapján is el lehetett ítélni.

- ➔ Montesquieu hatalommegosztási tana a **későbbi polgári demokráciákban általánosan elfogadott elvvé** vált, ettől kezdve a helyes állami berendezkedés alapvetően a hatalommegosztásra épült, s annak jóságát, értéktartalmát a 18–19. század során kibontakozó ideológiák, az **az alkotmányos államra vonatkozó eszmék** árnyalták.

Hasznos olvasmány: Bibó István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most.
<https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html>

Felhasznált és ajánlott irodalom:

- Bibó István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most.
<https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/290.html>
- Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter (szerk.): Államelmélet I. SZEE DF ÁK, Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016. Elérhető: <https://jet.sze.hu/kezdolap> 56-86. o.
- Takács Péter: Államelmélet I. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 144-191.o.
- Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelmélet. Patrocinium, Budapest, 2019. 243-272. és 322-328.o.

Ellenőrző kérdések:

1. Ismertesse a szuverenitás klasszikus tanának lényegét!
2. Mutassa be a szerződéselméletek jellemzőit!
3. Ismertesse Thomas Hobbes munkásságát!
4. Ismertesse John Locke munkásságát!
5. Ismertesse Jean-Jacques Rousseau munkásságát!
6. Ismertesse Montesquiesu munkásságát!
7. Mi a jelentősége a hatalommegosztás klasszikus tanának?
8. Mit jelent az politikai szabadság Montesquieu elméletében?
9. Mutassa be a szerződéselméletek kritikáit!
10. Mit értünk rousseau-i paradoxon alatt?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE